

Бегуниц Армен Олегі,
аспірант Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

НОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ІМУНІТЕТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Протидіючи неспровокованій воєнній агресії, розпочатої проти нашої країни Російською Федерацією 24 лютого 2022 року, Українська держава вживає політичних, економічних, воєнних заходів, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, збереження життя й здоров'я громадян, відновлення безпечного життєвого простору суспільства. При цьому продовжує функціонувати національна кримінально-правова система, продовжується діяльність законодавця, спрямована на адаптацію вітчизняного законодавства, у т.ч. й кримінального, до умов війни, а вітчизняні органи охорони правопорядку та органи правосуддя набувають навичок застосування законодавства в умовах воєнного часу.

В умовах війни цілком виправдано відбувається подальша регламентація й конкретизація способів реалізації права (а в багатьох випадках й обов'язку) громадян України захищати свою державу (здаємо, що частина перша статті 17 вітчизняної Конституції проголошує захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу) [1].

Активний захист держави здійснюється передусім в ході безпосередніх бойових зіткнень військових і цивільних захисників України з ворогом (військовослужбовцями ворожих збройних сил, співробітниками різноманітних російських силових структур, озброєними колаборантами, найманцями, членами незаконних воєнізованих формувань, приватних військових компаній та інших співучасників агресивної війни проти України) із легальним застосуванням при цьому насильства, використанням різних видів зброї (у тому числі знайденої, захопленої у ворога, відремонтованої тощо), предметів, що використовуються як зброя, вибухових речовин та заподіянням смерті чи тілесних ушкоджень людині (передусім ворогові), позбавленням чи обмеженням волі особи (наприклад, при захопленні ворога в полон), знищенням чи пошкодженням чужого майна (перш за все ворожих військової техніки, засобів озброєння, але не лише їх – зокрема, це можуть бути й об'єкти, які перебувають у приватній власності громадян України, іноземних громадян, у державній або комунальній власності). Регулювання правовідносин, які

виникали (й виникають) при цьому, звичайними (ординарними) правовими засобами, достатніми для умов мирного часу, виглядало явно недосконалим й недостатнім. Так, в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [2] на початку війни відповідні дії захисників України можна було оцінювати з використанням норм про необхідну оборону, крайню необхідність, виконання наказу чи розпорядження, діяння, пов'язаного з ризиком. Але такі норми були «квазізасобами», які не могли забезпечити якісного регулювання правовідносин, пов'язаних із заподіянням шкоди в умовах воєнного стану (війни).

До правових засобів регулювання правовідносин, які об'єктивно вимагали адаптації до умов війни, й наразі зазнали відповідного вдосконалення, належать й кримінально-правові імунітети. Під імунітетами в кримінальному праві можна розуміти зумовлені специфікою правового статусу особи обмеження, особливості або заборони на застосування до неї будь-яких чи певних заходів кримінально-правового впливу за діяння, котре збігається за ознаками із кримінальним правопорушенням, або невизнання вчиненого нею такого діяння кримінальним правопорушенням. Зазначимо, що дане визначення поки що аж ніяк не претендує на остаточність у зв'язку із мінімальним ступенем розробки проблематики кримінально-правових імунітетів та потреби подальшого їх вивчення.

Втім, вже сьогодні можемо охарактеризувати певні новели вітчизняного законодавства як такі, що, зокрема, забезпечили еволюцію кримінально-правових імунітетів, котрі, в свою чергу, впливатимуть і на кваліфікацію кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану. Про їхній реальний вплив на відповідні правозастосовні процеси ми, безперечно, дізнаємося дещо пізніше, коли усталиться слідча й судова практика. Наразі ж зосередимося на теоретичній оцінці відповідних новел.

Перша з них стосується впровадження кримінально-правового імунітету, який попередньо пропонується визначити як «цивільний бойовий імунітет». Так, в березні цього року в Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» було визначено (стаття 4), що у період дії воєнного стану громадяни України можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, застосовуючи власну нагородну зброю, спортивну зброю (пістолети, револьвери, гвинтівки, гладкоствольні рушниці), мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю та бойові припаси до неї. При цьому згаданий закон передбачав також (стаття 5), що цивільні особи не несуть відповідальності за застосування

вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на підставі та в порядку, визначених статтею 1 та статтею 4 цього Закону [3]. Одночасно з цим у Прикінцеві й перехідні положення КК України було внесено припис (пункт 22), згідно якого цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (КК України було доповнено зазначеною нормою згідно із Законом № 2114-IX від 03.03.2022) [3]. Наступним етапом впровадження цивільного бойового імунітету стала поява норми статті 43-1 КК «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», згідно якої не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Другий вид кримінально-правового імунітету, який розглядається, є похідним від бойового імунітету, передбаченого наразі в статті 1 Закону України № 1932-XII «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року (зі змінами). Бойовий імунітет в ньому визначено як звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв

війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4]. На нашу думку, вказаний імунітет в кримінальному праві може бути визначено наразі як «військовий бойовий імунітет», адже він поширюється перш за все на суб'єктів, які належать до воєнної організації. Звернемо увагу, що, на відміну від імунітету цивільного, наявність якого виключає кримінальну відповідальність, цей різновид імунітету може лише звільняти особу від такої відповідальності, тобто він надає носієві менш сприятливий кримінально-правовий статус з точки зору суворості наслідків вчиненого діяння.

Детальний аналіз, порівняння зазначених вище кримінально-правових імунітетів й теоретично обґрунтовані пропозиції щодо їх вдосконалення є актуальним завданням. Втім, наразі можемо констатувати, що при кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану, перевірка їх наявності в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення в умовах бойових дій, має бути обов'язковою.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#№18>.
4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

Безгинський Богдан Георгійович,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЙ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ЇЇ ВІД НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Кримінальні правопорушення передбачені ст. 368 «Прийняття пропозицій, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України та ст. 368⁵ «Незаконне збагачення» КК України [1] характеризується високим рівнем латентності, та залишається складним у процесуальному доказуванні.